

ЮВІЛЕЇ

Василь Ушак

●

СОКРАТ І Г. СКОВОРОДА: ПОГЛЯДИ І ПОЗИЦІЇ *До 285-річчя від дня народження Г.С.Сковороди*

Всесвітньо відомий давньогрецький філософ Сократ увійшов в історію як засновник діалектики: діалога-бесіди, щоб у сперечанні знаходити істину. Він був народним мудрецем, більшу частину життя проводив серед людей. У діалогах обговорював різноманітні моральні та інші життєві проблеми, зокрема, розмірковував про добро, справедливість, доброзичливість, пробуджував у людей прагнення до знань, істини.

Аналогічно, але в нових умовах, в Україні у XVIII ст. проявив себе Григорій Сковорода. Він народився на Полтавщині в сім'ї селянина-козака, а згодом став мандрівним філософом, творчість якого вважається визначним здобутком не лише української, а й світової культури. Недарма дуже довгий час українську філософію уособлювало лише одне його ім'я.

Початкову освіту Г. Сковорода отримав у сільській школі, згодом навчався в Києво-Могилянській академії, працював у посольській місії, викладав поетику в Переяславському, а пізніше - в Харківському колегіумах. Звільняли його за вільнодумство, критичне мислення. А тому останні свої 25 років Г. Сковорода мандрував по Україні, ставши філософом-проповідником, поетом-просвітителем.

Життєвий шлях Г. Сковороди був дуже цікавим і розмаїтим. Існують відомості, що він відвідав Австрію, Словенію, Польщу, Німеччину. Допускають, що був і у Кенігсберзі, слухав лекції І. Канта. Г. Сковорода ґрунтовно знав філософію стародавнього світу, володів кількома мовами, написав ряд філософських та поетичних творів. Мандруючи переважно селами Лівобережної України, пройшов Київщину, Полтавщину, Харківщину, Чернігівщину. "За цей час написав 18 творів, зробив 7 перекладів з латини на російсько-українську мову того часу". За різносторонню ерудицію і знання його називали "українським Сократом", "українським Ломоносовим", "народним любомудром". Культ розуму його ріднить із французькими просвітителями XVIII ст. - Вольтером, Руссо, Дідро та ін.

Світогляд Г. Сковороди був пантеїстичним, тобто він ототожнював бога з природою, яка є втіленням божества. Бог, на його думку, це істина, природа в природі, живе в живому, людина в людині. В цьому криється науковий підхід до дійсності в його натуралістично-пантеїстичному розумінні. Такі особливості світогляду не заважали йому виражати інтереси народу, розмірковувати про людину, її життя, чесну працю, доброзичливість і милосердя.

Відповідно до одного із найважливіших принципів Сократа "Пізнай самого себе" Г. Сковорода вважав, що через самопізнання людина розуміє свою місію, роль і місце в житті, виробляє відповідно до своєї природи спосіб життя, в основі якого повинен лежати "сродний труд" як справді людське вираження

життєдіяльності, самоутвердження особи. Праця - "сродний труд" - є вище блаженство, яке приносить людині щастя за її поклонанням, складає природні нахили і здібності. Вона мусить бути неповторною, не примусовою і не з метою збагачення. Саме тому він критикував егоїзм, бездумну наживу, закликав до справедливості в усіх сферах суспільної діяльності.

Складність і неоднозначність питання про ставлення Г. Сковороди до філософських поглядів західноєвропейських мислителів - його попередників і сучасників - полягала в тому, що його погляди відносили до платонізму і до неоплатонізму, містики, уподібнювали його філософію з поглядами Д. Бруно, Б. Спінози та ін. Це була спроба показати його світогляд надісторичним, як еклектичне поєднання різноманітних філософських положень і навіть протилежних.

Але, виходячи з філософського аналізу його творів, можна стверджувати, що український мислитель стояв на найвищому рівні наукових досягнень свого часу, ґрунтовно володів усіма надбаннями світової філософії, літератури і духовної культури взагалі. Його філософські погляди можна вважати оригінальними і самодостатніми. У своїх філософських поглядах він не повторював успадковане, а переосмислював з точки зору свого світорозуміння.

Найпоширенішою у філософських колах стала думка про своєрідну тотожність філософії Сократа і Г. Сковороди. Спільним у них було походження з народу, подібними були і філософські погляди як постійний пошук істини, розуміння праці як основного джерела людського існування. Однак їх соціальні позиції, ставлення до різних верств населення були не однаковими і навіть протилежними.

Сократ хоча і проводив свої філософські бесіди переважно серед простого люду, проте не захищав його інтересів, а був ідеологом рабовласницької знаті. На відміну від Сократа, Г. Сковорода поважав свій народ, віддавав йому знання, розум і серце. Своє ставлення до народу він визначив однозначно: "А мой жребій з голяками" . До заможних класів ставився негативно, критикував їх спосіб життя та вади. Він не визнавав "хороших" царів, вважав, що царський двір - це "кубло обманів і злочинів" .

З точки зору Сократа, онтологічні і космологічні питання не пов'язані з проблемами етики, а тому не повинні бути предметом уваги ні мислителя, а тим більше простої людини. З іншого боку, заслуга Сократа полягає в тому, що він перший в історії давньогрецької філософії звернувся до пізнання людини як визначального завдання філософії.

Г. Сковорода у своїх космологічних поглядах спирався на найновіші досягнення природознавства, натуралістичне розуміння природи та її законів. Тому і ставлення до Біблії у нього було неоднозначним. З одних позицій він розумів Біблію як зібрання легенд і сказань, а з інших - розглядав як Бога, як шлях, що веде до розуміння природи всіх речей.

У гносеологічних питаннях теж були розбіжності в поглядах Сократа і Г. Сковороди. За Сократом, природа непізнавана, і будь-яка спроба її пізнати буде означати уподібнення людини Богові. А це неможливо. На думку Г. Сковороди - природа пізнавана. Непізнаваних речей немає, тому, що "всякая тайна имеет свою обличительную тень" . Сутність людини є теж пізнаваною: " ... если кто единого человека знает, тот всех знает. Един в тысяче, а тысяча как человек един" . Істина, як і природа, може поглиблюватись і розширюватись разом з розвитком людського процесу пізнання.

На відміну від морально-етичних позицій Сократа, в етиці українського мислителя передує демократичне начало, а сама людина, як і все суспільство, підкоряється загальним законам природи. Через пізнання людини - до пізнання природи. В основі такого світогляду - розумна діяльність і праця як запорука ефективного функціонування суспільства, справжніх моральних стосунків між людьми.

Неоднозначними були позиції Сократа і Г. Сковороди щодо основного

принципу розумного життя "Нічого понад міру". Антропологічний характер помірності поєднував погляди обох філософів. Однак вимоги помірності і стриманості у Г. Сковороди мали більшу категоричність. Він надає цим вимогам глибокого соціального змісту: вони спрямовані перш за все проти всілякого користолюбства, гонитви за багатством, проти паразитизму, неробства.

Виходячи з порівняльного аналізу філософського світогляду давньогрецького і українського мислителів, можна прийти до висновку, що їх погляди є багато в чому спільними, але в той же час мають істотні відмінності. Це зумовлено особливостями епох, в які вони жили, різноманітністю їх онтологічних, гносеологічних та етичних поглядів.

Спільні та розбіжні особливості філософських поглядів та позицій Сократа і Г. Сковороди є одним із аспектів ширшої проблеми. Вона стосується відношення філософських поглядів українського мислителя до філософських парадигм - античної та середньовічної, епохи Відродження та Нового часу. Це вимагає історичного, логіко-гносеологічного та соціально-політичного розуміння, вивчення та переосмислення цієї проблеми.

Незважаючи на те, що жодна з праць Г. Сковороди за його життя не була надрукована, його основні філософські ідеї розповсюджувались у рукописах, передавались усно. Їх читали не тільки в Україні, але й Петербурзі, Москві, на Кавказі, за кордоном. Г.Сковорода був найвидатнішим українським мислителем-демократом, просвітителем і гуманістом дошевченківської доби. І.Франко відзначав, що Г.Сковорода був і залишається неповторним явищем в українській літературі "з погляду освіти, широти поглядів і глибини думок". Він був одним із найосвіченіших людей свого часу, філософом, письменником і громадським діячем, який завершив цілий історичний період у розвитку філософії в Україні. Про безсмертну славу українського мислителя з піднесенням писав П.Г. Тичина: "І сама постать Сковороди, - настільки вона глибоко увійшла у свідомість народу українського та митців його, що її беруть за центральну, за дійову особу в свої твори наші письменники та художники, - беруть як друга пригноблених, як полум'яного патріота, як гуманіста".

Джерела та література:

1. Сковорода Григорій Савович (1722-1794). Видатний український філософ, поет, просвітитель. // Огородник І.В., Русин М.Ю. Українська філософія в іменах. - К., Либідь, 1997. - С. 246.
2. Григорій Сковорода. Твори в двох томах, т. 2. - С. 43.
3. Там же. - С. 218.
4. Григорій Сковорода. Твори в двох томах, т. 1. - С. 13.
5. Григорій Сковорода. Твори в двох томах, т. 2. - С. 193.
6. Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. 20. - К., 1956. - С. 511.
7. Павло Тичина. Сковорода. - К., 1971. - С. 363.

